

Osvrt i kritike etike naturalizma P. Kropotkina

Benić, Juraj Vladimir

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:291090>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet

Juraj Vladimir Benić

Osvrt i kritika etike naturalizma P. Kropotkina
završni rad

Rijeka, 2022.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za filozofiju

Juraj Vladimir Benić:

00090770600

Osvrt i kritika etike naturalizma P. Kropotkina

završni rad

Preddiplomski studij Filozofije

Mentor: dr.sc. doc. Nebojša Zelič

Rijeka, 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Glavni dio.....	2
2.1. Biografija P. Kropotkina.....	2
2.2. Prikaz naturalističke etike.....	3
2.2.1. Podrijetlo motivacije za naturalističkim konceptom.....	4
2.2.2. Etika i Uzajamna Pomoć.....	6
2.2.3. Uzajamno pomaganje kao trajni instinkt.....	9
2.2.4. Teorija uzajamnog pomaganja naspram ostalih teorija.....	11
2.2.5. Etičke teorije naspram zakonodavstva.....	13
2.2.6. Gradbeni elementi etičke teorije.....	15
2.3. Kritika Kropotkinove teorije.....	18
3. Zaključak.....	23
4. Popis literature.....	24
5. Sažetak.....	25

1. Uvod

Ideja ovoga rada je prvenstveno prikazati etičku teoriju P. Kropotkina, koja bi ponajviše odgovarala etičkoj poziciji naturalizma, te shodno s time probati ponuditi određenu kritiku istoj teoriji. Motivacija za izradu ovoga rada proizlazi dobrim dijelom zbog zanemarenosti kvalitete autora kroz prošlost od strane dominantnih znanstvenih krugova. Na internetu, također ne postoji veliki broj znanstvenih radova u kojima se raspravlja o njegovoj etičkoj koncepciji naturalizma, stoga sam se služio s njegovim djelima: Pëtr Kropotkin: *Etika: podrijetlo i razvoj* i Pëtr Kropotkin: *Uzajamno pomaganje: Faktor evolucije* te znanstvenim radom izv.prof. Dario Padovan i *Social Morals and Ethics of Nature: from Peter Kropotkin to Murray Bookchin*. Kako bi na adekvatan način tema ovoga rada bila predstavljena, potrebno je prikazati i uvjete koji su bili ključni za nastanak Kropotkinove etičke teorije, motivacija zbog koje počinje objavljivati svoju teoriju što među ostalim zahtjeva sažeti prikaz biografije autora.

2. Glavni dio

2.1. Biografija P. Kropotkina

(Avrich, P. and Miller, . Martin A., 2022) Rođen 9. prosinca 1842. godine u Moskvi kao dijete plemićkog podrijetla imao je priliku školovati se u paževskom korpusu vojnog zavoda za plemićke sinove u tadašnjoj carskoj Rusiji u Sankt Peterburgu. Dobivši potrebno znanje kroz svoje školovanje u tadašnjim prestižnim krugovima, ponajviše ono iz geografije, odlučio je stečeno znanje i iskoristiti na najbolji mogući način. Nakon školovanja prihvatio je vojnu službu u Čiti u istočnom dijelu Sibira Zabajkalske oblasti, koja je prethodno tek 1851. godine postala dijelom carske Rusije, zbog čega je i prihvatio taj poziv kako bi se mogao baviti prirodoslovnim istraživanjima po rubnim dijelovima carstva te je nakon toga prebačen na službu u Irkutsk. Poslije dvije godine izvršavanja službe u Irkutsku, prihvaća poziv 1864. godine za geografsku istraživačku ekspediciju sjeverne Mandžurije, od Zabajkalskog područja do rijeke Amur te nedugo nakon toga sudjeluje u istraživanju Mandžurskog područja uz rijeku Sungari. Upravo mu je taj boravak po jugoistočnome teritoriju carske Rusije omogućio uvid u način života tamošnjih žitelja i životinjskih skupina koji su bili suočeni sa surovim nametnutim uvjetima prirode, što mu je poslije poslužilo kao jedan od temelja izrade svojih djela: *Uzajamna pomoć: Faktor evolucije i Etika: podrijetlo i razvoj*. Nakon što je odstupio s pozicije vojne službe, nastavio je baviti se znanstvenim radom i aktivističkom djelatnosti sudjelujući u radu grupe krug Čajkovskog pišući ponajviše anarhističke pamflete. Zbog svojih subverzivnih političkih djelatnosti i umiješanosti u grupu krug Čajkovskog, biva uhićen 1874. godine i zatvoren u Petropavlovsku tvrđavu kao politički zatvorenik. Nakon dvije godine prebačen je u drugi zatvor u Sankt Peterburgu iz kojega uspijeva pobjeći i napušta carsku Rusiju. Slijedećih godina živio je pretežito u Švicarskoj, Francuskoj i Engleskoj gdje je sudjelovao u radu mnogih organizacija poput Međunarodnog saveza radnike poznatijeg kao prve internacionale i Jura federacije te je sudjelovao u izdavanju tekstova za anarhističke novine poput *Le Révolté*. U Francuskoj 1882. biva ponovno uhićen zbog tadašnjih represivnih zakona usmjerenih prema ljevičarskim grupacijama nakon propasti pariške komune, zbog sudjelovanja u radu Prve Internacionale. Biva pušten 1886. nakon čega se seli u Englesku. Tamo se bavi pisanjem tekstova za anarhističke novine *The Anarchist i Freedom Press*. U periodu boravka u Engleskoj doživljava svoju najplodniju fazu pisanja, pišući pretežito anarhističke pamflete, znanstvene članke i knjige. Nakon gotovo 40 godina izgnanstva iz carske Rusije, Kropotkin se vraća 1917.

godine nakon izbijanja Februarske revolucije gdje se smješta u Moskvu, dobivajući ponudu od Ruske provizorne vlade 1917. godine ponudu za mjesto ministra obrazovanja u radu vlade, koju dakako odbija, kršeći se s njegovim svjetonazorima. Nakon izbijanja Oktobarske revolucije, udaljava se od podrške istim revolucionarima, zbog diktatorskog ustrojstva i vođenja države te otvorenu u pismu upućenom Lenjinu kritizira takav način vođenja. Umire 8. veljače 1921. u Dmitrovu, nedaleko od Moskve. Iza sebe ostavlja brojna djela koja svojim sadržajem inspirirajući buduće naraštaje za djelovanjem i nastavljanjem prvenstveno humanističkog svjetonazora kakvog ga je on kroz svoja djela pokušavao prikazati. Upravo zato se njegovo posljednje djelo koje je napisao *Etika: podrijetlo i razvoj* može smatrati krunom svog mislilačkog opusa, pošto je u tom djelu pokušao objediniti empiristička saznanja i prirodoslovnu teoriju, ponajviše evolucijsku teoriju Charlesa Darwina s naturalističkim svjetonazorom i etikom. (Avrich, P. and Miller, . Martin A., 2022) Iz tog djela vidljivo je dakle, svestran opus Kropotkina, koji je na jednostavan i human način pokušao približiti naturalističku ideju etike potkrjepljujući ju sa znanstvenim istraživanjima. Također u ruskom izdanju knjige, jednostavno je sročena misao vodilja tog djela.

Mnogi su očekivali kako će Kropotkinova “Etika” biti neka vrsta specifično “revolucionarne” ili anarhističke” etike, itd. Kad god bi ta tema bila izložena Kropotkinu, on bi uvijek odgovarao da mu je namjera napisati čisto humanu etiku (ponekad je koristio izraz “realan”). (...) I u svojim planovima za buduću strukturu društva Kropotkin je uvijek razmišljao jednostavno u ljudskim istaknutih društvenih slojeva i činova, koji su nas preplavili tijekom dugog povijesnog života čovječanstva. (prev. autor rada) (Kropotkin, 1922, str.6)

2.2. Prikaz naturalističke etike

Djelo *Etika: podrijetlo i razvoj* P. Kropotkina nastaje u prvoj polovici 20. stoljeća, točnije biva objavljeno 1921. godine nakon autorove smrti. Shodno time ne začuđuje činjenica kako autor djelo započinje pričom oko tehnoloških i znanstvenih otkrića koji su bili dominantan faktor razdoblja u kojem autor djeluje i piše, dakle prelazak iz 19. stoljeća u 20. stoljeće. Kropotkin daje osvrt na prijašnja vremena, pokazujući tako da je gotovo svako znanstveno područje u kratkom vremenu doživjelo određen procvat i napredak, no područje za kojeg on smatra da nije doživjelo zaslužen progres je upravo područje etike.

Kad bacimo pogled na golemi napredak koji se u prirodnim znanostima ostvario tijekom devetnaestog stoljeća i kad opazimo obećanja koja te znanosti sadrže za budućnost, ne možemo a da ne osjećamo duboku impresioniranost idejom da čovječanstvo ulazi u nove ere napretka, u svakom slučaju ono ima pred sobom sve elemente za pripremu takve nove ere. (prev. autor rada) (Kropotkin, 1922, str.9)

Pošto se Kropotkin prvenstveno bavio prirodoslovnim proučavanjem svijeta te tako obilazeći ruralna i klimatski surova područja carske Rusije, uspio je na jedinstven način iskusiti prirodne uvjete koji su nametnuti svim organizmima koji obitavaju na tom području, stoga ne iznenađuje činjenica što kao polazište za svoju etičku teoriju odabire i razrađuje dio evolucijske teorije Charlesa Darwina i tako odabirući poziciju naturalizma u etici, u periodu s kraja 19. stoljeća, kako navodi Kropotkin (1922), kada su pak bile dominantne spekulativne metafizičke teorije etike i individualizma, poput Nietzscheove teorije. Kao već rečeno, polazište za etičku teoriju su mu tada novo dobivena saznanja iz područja biologije, koja su kao takva mogla biti na znanstveni i empiristički način provjerljiva te je njegova ideja upravo bila i ta, prikazati moralnost kod čovjeka kao trajuci i empiristički provjerljiv proces koji svoje uporište ne nalazi u nadnaravnim i spekulativnim objašnjenjima, već proces koji se temelji na opservaciji čovjekovih odnosa, razvoja i struktura u društvu.

Vraćajući se zdravorazumskoj naturalističkoj filozofiji koja je ostala zanemarena od vremena stare Grčke sve dok ju Bacon nije probudio znanstveno istraživanje iz dugog drijemeža, moderna je znanost sada razradila elemente filozofije vanjskog svijeta, oslobođene nadnaravnih hipoteza i metafizičke “mitologije ideja“, dok istovremeno zvuči tako uzvišeno, tako poetično i nadahnjujuće, i tako izražajno slobodno, da je zasigurno sposobna pozvati nove snage u postojanje. Čovjek više ne treba svoje ideale uzvišene ljepote i društva utemeljenog na pravdi zaodijevati ruhom praznovjerja: on ne mora čekati da vrhovna mudrost preoblikuje društvo. On može izvući svoje ideale iz prirode i može izvući potrebnu snagu iz proučavanja njezina života.(prev. autor rada) (Kropotkin, 1922, str.10)

2.2.1. Podrijetlo motivacije za naturalističkim konceptom

Za Kropotkina prema tome moralne vrijednosti naprosto postoje, one ne predstavljaju mišljenja ili ekspresije stavova, već su u tom smislu postojeće i istinite. Kako na web stranici enciklopedije Britannice piše (*ethical naturalism*, 18.11.2018) Moralne vrijednosti, koncepti,

svojstva su tako u konačnici definirana u smislu činjenica o prirodnom svijetu, uključujući činjenice o ljudskim bićima, ljudskoj prirodi i ljudskim društvima. Kao još jedan od faktora koji je utjecao na razvoj Kropotkinova djela je procvat novih znanstvenih grana koje se bave istraživanju ljudskoga društva kroz povijest, poput sociologije i antropologije, na taj način omogućeno mu je bilo istraživanje ustrojstva raznih društava i odnosa u istim društvima povezujući ih sa novim saznanjima na drugim znanstvenim područjima poput biologije, etike i slično, na taj način se *Etika: izvor i razvoj* može smatrati interdisciplinarnim djelom, povezujući tada još relativno nova saznanja iz već spomenutih područja. Dakle, usko vezano za Kropotkinovu teoriju naturalističke etike su bila novo dobivena saznanja Charlesa Darwina i njegovog tima, prilikom objavljivanja *O podrijetlu vrsta* iz čega je jedna od glavnih teza (Kropotkin, 1922) upravo bila adaptacija organizama na uvjete unutar okoline u kojem se životinja ili čovjek nalaze te je Kropotkin shodno tome predstavio “moralni razvoj“ kod čovjeka i životinja, kao svojevrsna evolutivnu adaptaciju.

I pritom upoznavši nas s konceptom kako je svaki organizam u velikoj mjeri produkt vlastite okoline, biologija je riješila jednu od najvećih zagonetki Prirode — objasnila je prilagodbe uvjetima života s kojima se susrećemo na svakom koraku.. (Kropotkin, 1922, str.10)

Iskazujući to na nekoliko mjesta u svom djelu (Kropotkin, 1922) prikazuje kako je velika nepravda upravo bila učinjena, pogrešnom i brzopletom interpretacijom Darwinove teorije evolucije, od strane drugih antropologa, filozofa i znanstvenika koji su se bavili tim pitanjima, ponajviše Herberta Spencera i Augusta Comta, prema kojima je, ugrubo govoreći, međusobna borba za prevlast organizama u prirodi, upravo pokretački faktor napretka tih organizama te su s tom analogijom pokušali prikazati kako je i kod čovjeka taj nagon za prevlast nad drugima, pokretački faktor njegovog razvoja te tako ignorirajući uzajamnu pomoć kao relevantan faktor za evolutivni razvoj moralnosti kod čovječanstva. Za Kropotkina je pak uzajamno pomaganje glavni gradbeni element i okosnica njegove teorije. Baveći se prirodoslovnim istraživanjima uvidio je obrazac koji je prema njemu svojstven gotovo svim živim bićima, a to je bilo ugrubo govoreći, uzajamno pomaganje u njegovom najširem smislu, koje se manifestira životom u zajednici. Tako je i za (Kropotkina, 1922) jedna od motivacijskih pokretačkih sila za objavljivanje naturalističke etičke teorije bilo “ispraviti naneseu nepravdu“ i po njegovom viđenju predstaviti na ispravan način ključan dio Darwinove teorije evolucije.

(...) Kako je sam Darwin naznačio u svom drugom djelu, "O porijeklo čovjeka". Konceptije Tennysona i Huxleya su nepotpune, jednostrane i samim tim pogrešne. Gledište je, štoviše, neznanstveno, jer je sam Darwin ukazao na drugi aspekt Prirode u posebnom poglavlju "O porijekla čovjeka". Postoji, pokazao je, u samoj prirodi još jedan skup činjenica, paralelan onima o međusobnoj borbi, ali ima sasvim drugačije značenje: činjenice uzajamne pomoći unutar vrste, koje su još važnije od prvih, zbog njihovog značaja za dobrobit vrste i njezino održanje. Ovu iznimno važnu ideju, — na koju, međutim, većina darvinista odbija obratiti pozornost, a Alfred Russel Wallace je čak i niječe, — pokušao sam dalje razviti i potkrijepiti velikim brojem činjenica u nizu eseja u kojima sam nastojao dokazati golemu važnost uzajamne pomoći za očuvanje i životinjskih vrsta i ljudske rase, a još više za njihovu progresivnu evoluciju. (Kropotkin, 1922, str.15-16)

2.2.2. Etika i Uzajamna Pomoć

Ovdje se također mora spomenuti Kropotkinovo djelo koje je prethodilo djelu *Etika: izvor i razvoj* (1922.), a to je djelo *Uzajamna pomoć: faktor evolucije*.(1902.) Prvobitno se sastojalo od nekoliko znanstvenih članaka napisanih na temu uzajamnog pomaganja među raznim životinjskim vrstama te ranih nomadskih ljudskih društava, dobivajući izvore iz raznih antropoloških istraživanja tog doba. U svom djelu *Uzajamna pomoć: faktor evolucije* Kropotkin, kao već rečeno, pokušava analogijom života u zajednici kod životinjskih vrsta i ljudskih društava kroz povijest prikazati kako je uzajamno pomaganje gotovo kao instinkt urođen i utkan kod većine organizama, što po njemu, objašnjava mogućnost suživota u zajednicama te ponajviše identifikacije pojedinca sa grupom kojoj pripada. Bitno je za naglasiti, kako on smatra da je u ljudskome svijetu taj instinkt uzajamnog pomaganja dakako na višoj razini razvijen te da je čovjek svojom mentalnom sposobnošću i uspio razviti ga i od samog instinkta te razviti obrazac ponašanja i sustav vrijednosti, koji je svojstven čovjeku. On na taj način želi prikazati kako je moral kod ljudi nastao kao skok s gotovo jednostavnih osjećaja i instinkta prema razvijenijem obrascu ponašanja, djelovanja i sustava vrijednosti koji je opće prihvaćen. Dakako taj proces je prema njemu bio izuzetno dugačak i nije tekao linearno, već je taj proces ovisio o društvenoj situaciji, strukturi društva koje je prakticiralo uzajamno pomaganje, vremenskom periodu u kojem se društvo nalazilo i ovisno na kojoj razini je ono bilo svjesno uzajamnog pomaganja, kao svjesnog čina koji doprinosi boljitku zajednice.

To je osjećaj beskrajno širi od ljubavi ili osobne simpatije - instinkt koji se polagano razvijao među životinjama i ljudima tijekom iznimno duge evolucije, i koji je podjednako naučio životinje i ljude snazi koju mogu postići iz prakse uzajamnog pomaganja i podrške, te radosti koje mogu pronaći u društvenom životu. Važnost ove razlike lako će shvatiti student psihologije životinja, a još više student ljudske etike. Ljubav, naklonost i samopožrtvovnost zasigurno igraju golemu ulogu u progresivnom razvoju naših moralnih osjećaja. Ali nije ljubav, pa čak ni naklonost ono na čemu se temelji društvo u čovječanstvu. To je svijest — makar to bilo samo na stupnju instinkta — ljudske solidarnosti. To je nesvjesno prepoznavanje sile koju svaki čovjek dobiva praktičnim djelovanjem uzajamne pomoći; (...) i osjećaja za pravdu ili pravednost, koji dovodi pojedinca do toga da prava svakog drugog pojedinca smatra jednakim svojim. Od ove u širem smislu shvaćene i nužne baze razvijaju se još kompleksniji moralni osjećaji. (Kropotkin, 1902, str.6-7)

Prvotne Kropotkinove ideje oko teme o ljudskoj moralnosti prikazane na naturalistički način su zapravo u djelu *Uzajamna pomoć: faktor evolucije* već izložene, no te je ideje na detaljniji način raščlanio i opisao te im dao teorijsku formu u djelu *Etika: izvor i razvoj*, dakle može se reći, kako je Kropotkin praktični opis moralnosti i djelovanje kod čovjeka u društvenim zajednicama kroz povijest predstavio u djelu *Uzajamno pomaganje: Faktor evolucije*, a kako je u djelu *Etika: izvor i razvoj*, pokušao dati teorijski okvir toj ideji i prikazati na dublji način kako naturalističko gledište moralnosti nastaje i daljnje se razvija. Kao prirodoslovac, uspio je na svojim istraživanjima po klimatski surovim i gotovo nenastanjenim područjima uvidjeti već spomenuti obrazac ponašanja u zajednicama životinja pa tako i ljudi koji su bili na nižem stupnju razvoja proučavajući također tadašnja antropološka istraživanja i izvore koji su ukazivali na ponašanje pojedinca unutar zajednice i na kojim principima su tadašnje zajednice funkcionirale. Kao već spomenuti najbitniji faktor u takvim zajednicama je predstavljala međusobna kooperacija, koja je kao takva služila kao obrana od surovih nametnutih prirodnih uvjeta. Dakako, treba naglasiti kako su tadašnji antropološki izvori bili podosta ideološki obojeni degradirajući često zajednice na nižem stupnju razvoja, pošto je tako izgledao tadašnji antropološki dominantni narativ.

Nakon što sam raspravljao o važnosti uzajamne pomoći među različitim vrstama životinja, očito sam morao raspravljati o važnosti istog čimbenika u evoluciji čovjeka. To je bilo potrebnije jer postoji niz evolucionista koji možda neće odbiti priznati

važnost uzajamne pomoći među životinjama, ali koji će, poput Herberta Spencera, odbiti to isto priznati za čovjeka. Za naše pretke tvrde oni - rat svakoga protiv svih bio je opće vrijedan zakon. Koliko je ova tvrdnja, koja se previše puta ponavljala, bez dovoljno kritike, još od Hobbesovih vremena, podržana onime što znamo o ranim fazama ljudskog razvoja. (Kropotkin, 1902, str.7)

U današnje vrijeme ti dani izvori bi možda i bili nedostatni za razvitak tako opširne teorije, no unatoč manjku različitih izvora, Kropotkinu je uspelo prikazati ugrubo povijesni razvoj i strukture društava od najrudimentarnijih nomadskih skupina lovaca-sakupljača sve do njegovoga doba i s time istaknuti već spomenuti gradbeni element društva pa tako i moralnog ponašanja; Uzajamnog pomaganja. Ono što je bitno također naglasiti je činjenica koju Kropotkin ističe kada je riječ o međusobnoj borbi za opstanak. On navodi kako je, iz Darwinove teorije o evoluciji, pogrešno izvedena koncepcija o međusobnoj prevlasti i borbi između organizama te kako ona ne vrijedi nužno unutar skupine i zajednice u kojoj organizmi žive. S tim korakom on potvrđuje kako koncept borbe za opstanak u prirodi postoji, no da je on istovremeno limitiran između različitih skupina, a ne unutar iste skupine.

(...) Dokazao sam kako je ratovanje u prirodi uglavnom ograničeno na borbu između različitih vrsta životinja, ali kako je unutar svake vrste, i unutar skupina različitih vrsta koje žive zajedno na određenom području, praksa uzajamne pomoći zapravo pravilo, i stoga ovo posljednji aspekt kod njihovih života (uzajamna pomoć) igra daleko veću ulogu nego međusobno ratovanje. (...) Uzajamna pomoć je prevladavajuća prirodna činjenica. (Kropotkin, 1922, str.16)

Trebalo bi se svakako s određenom dozom rezerve uzeti ono što Kropotkin ovdje tvrdi pošto ipak on ovdje generalizira pojedinačne primjere i činjenice o prirodnom svijetu i na takav ih način prikazuje opće prihvaćenima i apsolutno istinitima, no unatoč tome, sama ideja ove tvrdnje ima uporište i argumentaciju te ju se može *prima facie* priznati. U daljnjem dijelu teksta Kropotkin želi istaknuti koji su razlozi koji potvrđuju njegovu teoriju.

Razlog zašto je uzajamna pomoć tako općenita pojava u prirodi, je ta što nudi goleme prednosti svim onim životinjama koje je prakticiraju, pri tome potpuno remeti ravnotežu snaga na štetu grabežljivaca. Ona predstavlja najbolje oružje u velikoj borbi za život koja se u Prirodi neprestano mora voditi protiv klime, poplava, oluja, mraza i slično, i zahtijeva stalno nove prilagodbe na stalno promjenjive uvjete postojanja. Stoga, uzeta u svojoj cjelini, Priroda nipošto ne ilustrira trijumf fizičke snage, brzine,

lukavosti ili bilo koje druge značajke korisne u ratovanju. Čini se, naprotiv, da vrste, one naizgled, izrazito slabe (...) najbolje uspijevaju u borbi za život; a zahvaljujući svojoj društvenosti i međusobnoj zaštiti istiskuju čak i mnogo moćnije građene konkurente i neprijatelje. I, konačno, možemo uzeti kao dokazano da, dok borba za opstanak svakako vodi ka progresivnoj i regresivnoj evoluciji, praksa uzajamne pomoći je sredstvo koje uvijek vodi progresivnom razvoju. To je glavni čimbenik u progresivnoj evoluciji životinjskog carstva, u razvoju dugovječnosti, inteligencije i onoga što nazivamo višim tipom u lancu živih bića. (Kropotkin, 1922, str.16)

2.2.3. Uzajamno pomaganje kao trajni instinkt

Na ovaj način, Kropotkin želi prikazati kako su upravo zajedništvo i međusobno pomaganje organizama u skupini, bili oni ljudi ili životinje, sredstvo putem kojeg im je zajamčen uspjeh u vanjskome svijetu protiv prirodno nametnutih uvjeta. Kropotkinova teorija zbog toga izgleda vrlo jednostavna, pošto on naprosto izvodi činjenice o moralnosti iz zdravorazumskih i jednostavnih opservacija prirodnoga svijeta te na taj način ukazuje na obrasce ponašanja i djelovanja koji su svojstveni gotovo svim živim bićima. Cilj mu i jest takvog naturalističkog zapažanja stvoriti jednostavnu i zdravorazumsku ideju koja ugrubo odgovara stvarnosti, bez potrebnih uvođenja metafizičkih kategorija i sličnoga, kao što je to bio slučaj kod određenih prethodnika. Nadalje, on pokušava prikazati Uzajamno pomaganje kao trajni moralni instinkt, iz kojeg proizlaze ostali elementi etike te on predstavlja prvi korak ka ispravnom djelovanju.

Budući da je neophodan za očuvanje dobrobiti i progresivni razvoj svake vrste, instinkt uzajamne pomoći je postao ono što je Darwin opisao kao "trajni instinkt", koji je uvijek prisutan kod svih društvenih životinja, a posebice kod čovjeka. Imajući svoje podrijetlo pri samim počecima evolucije životinjskog svijeta, to je svakako instinkt jednako duboko ukorijenjen u životinjama, onima na većoj razini razvoja, kako i onim na nižem stupnju, kao i instinkt majčinske ljubavi; možda čak i dublje ukorijenjen (...) Darwin je stoga bio sasvim u pravu kada je smatrao da je instinkt "uzajamne pomoći" trajniji kod društvenih životinja nego čak i čisto egoistični instinkt vlastitog preživljavanja. U tim instinktima je kao što je poznato, vidio rudimente moralne savjesti, a to razmatranje darvinisti, nažalost, prečesto zaboravljaju. (Kropotkin, 1922, str.16-17)

Iz tog citata vidljivo je u kojem smjeru Kropotkin želi nastaviti svoju argumentaciju. Prema njemu dakle, prvi korak u dokazivanju moralnosti kod čovjeka je predstavljanje "trajnog instinkta" uzajamnog pomaganja, kojeg još Darwin u svojim istraživanjima opisuje. Za Kropotkinovu teoriju on predstavlja najosnovniji element putem kojeg gradi dalje svoju teoriju. Kasnije će biti i pobliže objašnjeni ostali elementi teorije. U svom objašnjavanju Kropotkin ide dalje i razlaže ostala svoja zapažanja.

Ali to nije sve. U istom instinktu imamo podrijetlo onih osjećaja dobronamjernosti te djelomične identifikacije pojedinca sa grupom koji su polazište svih viših etičkih osjećaja. Na tom se temelju razvija viši osjećaj za pravdu, ili pravičnost, kao i ono što je uobičajeno nazivati samopožrtvovnošću.(...) pred nama je očito sam nastanak i rast osjećaja pravičnosti. i pravde u životinjskim društvima. I u konačnici kako se krećemo prema sve višim predstavnicima vrste životinja (...) otkrivamo da poistovjećivanje pojedinca s interesima njegove skupine, a na kraju čak i požrtvovnost za nju, proporcionalno raste. U ovoj okolnosti ne možemo ne vidjeti naznaku prirodnog podrijetla ne samo rudimenata etike, već i viših etičkih osjećaja.. (Kropotkin, 1922, str.17)

Ovdje je bitno za napomenuti, kako Kropotkin ističe identifikaciju pojedinca sa skupinom u kojoj se nalazi, po njemu je taj moment izuzetno važan, pošto na taj način pojedinac može imati osjećaj dužnost prema skupini u kojoj se nalazi i direktno poistovjetiti probleme skupine sa svojim vlastitima, dok istovremeno ne postoji direktno nametanje dužnosti i ponašanja prema drugim pripadnicima skupine izvana. Nadalje, nastavljajući dalje s teorijom Kropotkin želi istaknuti kako su moralni koncepti i istine, zapravo cijelo vrijeme tijekom ljudskog i društvenog razvitka bile prisutne i kako su kroz vrijeme ti isti moralni koncepti nesvjesno prerasli u instinkt, potom u obrazac ponašanja i naposljetku u sustav vrijednosti o kojima se može govoriti, pošto prema njemu moralne istine i koncepti naprosto postoje. U suštini to je ideja Kropotkinove naturalističke teorije koju je daljnje razradio. Imajući to na umu Kropotkin pokušava predstaviti svijet prirode kao svojevrsnu učiteljicu moralnih vrijednosti, smatrajući kako je suštinsku ideju između koncepata dobrog i zla čovjek naučio upravo životom u prirodi, dobivajući direktno kroz primjere drugih životinjskih vrsta kako život u skupini izgleda. Na taj su način, smatra Kropotkin, daleki ljudski preci mogli uvidjeti što je dobro i korisno kako za

pojedince tako i za grupu kojoj pojedinac pripada. Također, ono što je bitno istaknuti ovdje, na što je Kropotkin posebice apelirao, jest činjenica da za takvu etičku poziciju nije potrebno referirati se na spekulirajuće i metafizičke kategorije koje bi služile kao opravdanje toj teoriji, pošto on smatra kako je moralnost kod čovjeka u samom svojem početku kao trajni instinkt svediva na evolutivnu adaptaciju organizma na postavljene vanjske uvjete, koji mu omogućuje brojne prednosti poput sigurnosti te se opservacijom i empirističkim metodama mogu upravo utvrditi te ideje.

Stoga se čini da ne samo da nam priroda ne uspijeva dati lekciju o amoralnosti, tj. o ravnodušnom stavu prema moralu protiv kojeg treba dokazati nekakvim natprirodnim utjecajem, nego smo dužni priznati da same ideje o lošem i dobrom, te čovjekove apstraktna razmišljanja koje se tiču "vrhovnog dobra" posuđene su od upravo Prirode. Oni su refleksije u umu čovjeka onoga što je vidio u kod djelovanja životinja u tijeku svog društvenog života, i zbog toga su se ti dojmovi razvili u općenite koncepcije dobra i zla. I treba napomenuti da ovdje ne mislimo na osobne prosudbe izuzetnih pojedinaca, već na prosudbe većine. Oni sadrže temeljna načela jednakosti i uzajamne privrženosti, koja se odnose na sva živa bića (...) (Kropotkin, 1922, str.17)

Uzimajući naučene moralne koncepte u Prirodi, čovjek je, smatra Kropotkin, na određen način te iste koncepte "uvrstio" u stvarni život i izgradnju zajednice i društva kojoj osoba pripada. To je po njemu bilo lako moguće, pošto je radio analogiju strukture društva i zajednice u životinjskom svijetu sa bazom strukture ljudskoga društva.

Slična se koncepcija također mora primijeniti na evoluciju ljudskog karaktera i ljudskih institucija u društvu. Razvoj čovjeka odvijao se u istom prirodnom okruženju, a njime je bio vođen u istom smjeru, a formirale su se i same institucije za uzajamnu pomoć i potporu. u ljudskim društvima, sve jasnije pokazivalo čovjeku u kojoj je mjeri za svoju snagu bio dužan upravo tim institucijama. (Kropotkin, 1922, str.17)

2.2.4. Teorija uzajamnog pomaganja naspram ostalih teorija

U suštini to je ideja Kropotkinove teorije koje će daljnje biti razlagana. Vrativši se na vremenski period u kojem Kropotkin djeluje i stvara svoje djelo Etika: podrijetlo i razvoj, bitno je za istaknuti tadašnje etičke svjetonazore koji su bili u opticaju u društvu te zašto je u tom periodu

i nastala njegova naturalistička teorija. Nabrajajući razne etičke pozicije koje su nastale u prethodna dva stoljeća, Kropotkin pokušava prikazati koliko je raznih ideja unutar samo jedne discipline nastalo, no koliko i dalje taj proces nije pri kraju i potrebno ga je nadograđivati. Prvenstveno se Kropotkin ovdje referira na i tada dominantne etičke teorije, poput dijela Kantove teorije, točnije njegovog kategoričkog imperativa, koji naizgled pokazuje nužnost, no daljnjom analizom pokazuje se kako ipak ta teorija skriva instrumentalnu dobrobit, naspram predstavljene intrinzične dobrobiti.

Istina, kada je Kant iznio kao "kategorički imperativ" cjelokupne pravilo moralnosti: Radi tako da maksima tvoje volje uvijek može vrijediti ujedno kao načelo općega zakonodavstva. To nije zahtijevalo nikakvu prepravku, jer je univerzalno priznata kao nužna. Bio je to, tvrdio je, neophodan oblik rasuđivanja, "kategorija" našeg intelekta, i izveden je bez utilitarnih razmatranja. Međutim, moderna kritika, počevši od Schopenhauera, pokazala je da je Kant bio u zabludi. On svakako nije uspio dokazati zašto bi trebala biti dužnost djelovati u skladu s njegovim "imperativom". I, čudno je reći, iz Kantovog razmišljanja proizlazi da je jedina osnova na kojoj bi se njegov "imperativ" mogao preporučiti općem prihvaćanju njegova društvena korisnost, iako su neke od najboljih stranica koje je Kant napisao bile upravo one kojima se snažno protivio da se bilo kakva razmatranja korisnosti uzimaju kao temelj morala. . (Kropotkin, 1922, str.21)

Kropotkin ovdje ne kritizira Kantov kategorički imperativ, predstavljajući ga kao lošu koncepciju, već želi istaknuti kako ni Kantu nije uspjelo u njegovom objašnjavanju moralnosti i i nužnosti moralnoga djelovanja. Kritizira doduše, daljnje implikacije i smjer u kojem Kantova teorija dalje ide, prvenstveno idealističko shvaćanje vanjskoga svijeta. Nadalje spominje utilitarističku teoriju Bentham i Milla, koja prikazuje praktičnost i korisnost određenog djelovanja. Kako u Enciklopediji Britannici piše (West, H. R. and Duignan, . Brian 2021) Krajnji cilj se i dalje pokazuje instrumentalnim, to jest bitna je konzekvencija djelovanja, pošto teorija nalaže kako je dobro ono što izaziva osjećaj ugone i sreće. Fokus se dakle, ponovno stavlja na rezultat djelovanja, a ne na intrinzično dobro djelovanje. Na tom polju također ističe Nietzscheovo učenje, za koje (Kropotkin 1922.) smatra kako je u srži neistinito i štetno, pošto naprosto negira postojanje moralnih koncepata i inzistira na individualnosti ljudskog bića što Kropotkin pokušava upravo naturalističkom teorijom uzajamnog pomaganja opovrgnuti. Zbog svoje posebnosti i radikalnosti Nietzscheova etička teorija bila je popularna u periodu u kojemu djeluje i Kropotkin.

(...) ali svakako vidimo kako javno mnijenje lebdi između dviju krajnosti — između očajničkog nastojanja, s jedne strane, da se prisili na povratak opskurnim vjerovanjima srednjeg vijeka, s njihovom punom pratnjom praznovjerja, idolopoklonstva, pa čak i magije; i, na suprotnoj krajnosti. veličanje "amoralnosti i oživljavanje tog obožavanja "superiorne prirode", sada obdarene imenima "nadčovjek" ili "superiorne individualizacije", koje je Europa proživjela u doba byronizma i ranog romantizma. (Kropotkin, 1922, str.14)

2.2.5. Etičke teorije naspram zakonodavstva

Zbog toga je Kropotkin naročito isticao empirističku i znanstvenu provjerljivost svoje teorije, želeći prikazati kako ona svoje uporište ima u novoistraženim znanstvenim otkrićima i konceptima. Prije svega njegova ideja bila vrlo humana, prikazati zdravorazumsku ideju o postojanju moralnosti kod čovjeka uz pomoć provjerljivih izvora, kako bi ukazao, u njegovim očima, na pogrešnost određenih vjerovanja, koja su tada bila dominantna, dijelom zbog toga što su u prošlosti određena znanstvena istraživanja ukazala na pogrešnost određenih pretpostavki. „*I tako su ovu reviziju iskoristili ljudi koji malo toga znaju, kako bi uvjerali druge koji znaju još manje, da znanost, općenito, nije uspjela u svojim pokušajima rješenja svih velikih problema.* „ (Kropotkin, 1922, str.14) Ipak, Kropotkin ukazuje na problem oko vrste svoje etičke teorije, pošto ona spada u domenu empirističke znanosti i filozofije, a prema njemu, takve etičke pozicije ne posjeduju deontološku nužnost, kao što na primjer posjeduju religijski etički sistemi. Na taj detalj (Kropotkin, 1922, str.22) i ukazuje u svom tekstu, no također primjerom navodi Kantovu teoriju koja je u svojoj ideji bila analitička i ispostavilo se pak kako krucijani dio te iste teorije se zapravo temelji na svojoj korisnosti, tj. konzekvenciji, prije nego na nužnosti, no i dalje je smatrana teorijom koja ima svoje uporište. Nadalje, (Kropotkin, 1922,) želi istaknuti kako po svojoj prirodi kao empiristička teorija i njegova teorija sadrži svojevrstu uvjetovanost tj. kako ona nije po svojoj formi nužna, već njena istinitost proizlazi iz činjenica o prirodnome svijetu. U daljnjem dijelu izlaže elemente svoje teorije te na što je bitno obratiti pažnju. Kropotkin ovdje razlikuje altruizam, koji se često veže uz njegovu teoriju, na dva načina. Prvi oblik altruizma, koji po njegovom gledištu, ne odgovara pravom obliku altruizma, već njegova nužnost proizlazi iz recipročnosti između osoba koje ga prakticiraju, dakle u interesu je obiju osoba prakticirati takvo ponašanje, što se postiže življenjem u društvu, dakle u najopćenitijem smislu. A druga vrsta su djelovanja koja ne

iskazuju recipročnost, a njihovo obavljanje ima za cilj boljitak drugih, onaj tko obavlja takve radnje, ulažući svoje vrijeme, znanje, kompetencije, ne očekujući kompenzaciju za takvo djelovanje, po Kropotkinu zapravo djeluje altruistično. No ono što on želi istaknuti ovdje jest to, kako je upravo posljednje navedeno djelovanje usmjereno ka podizanju moralnoga razvoja kod ljudi, ali dakako takvo djelovanje ne može u njegovom sustavu imati karakter dužnosti, pošto je po njemu bitnije osjećati potrebu za djelovanjem u određenom smislu, nego dužnost za djelovanjem. Ono što je bitno za napomenuti u Kropotkinovoj teoriji što se prikazuje očigledna razlika između legalnosti i legitimnosti određenih akcija i djelovanja. Za razliku od određenih drugih filozofa na tu temu, (Kropotkin, 1922,) on odvaja moralnost svoje teorije od zakonodavnog sustava društva u kojem se pojedinac nalazi, prema njemu moralni zakoni su na višem su stupnju nego zakoni država i društava i kao takvi vrijede općenito, a ne ovisno o zakonodavnoj situaciji i strukturi društva. S time želi apelirati na zdravorazumski dio svoje teorije, prema kojoj bi moralni zakoni iz teorije vrijedili i svima bi bili jasni na način da bi ljudi bili svjesni štetnosti kršenja istih moralnih zakona, dakle za razliku od većine filozofa po tom pitanju njegova pozicija bi više odgovarala normativnoj etici, što ne znači kako bi konzekvence u slučaju kršenja pravila bila ignorirana. Konzekvence svakako igraju ulogu u Kropotkinovoj teoriji, no prvenstveno mu je zamisao apelirati na zdrav razum i moralno pravilo po sebi, a ne konzekvence kršenja tog istog pravila.

(...) Prije svega, očito je kako je bolje etičke probleme držati van problema zakonodavstva. Moralna znanost ne rješava čak ni pitanje je li zakonodavstvo potrebno ili ne. Ona stoji iznad toga (. . .) Funkcija etike čak nije toliko inzistirati na manama čovjeka i prebacivati mu njegove “grijehe”, koliko djelovati u pozitivnom smjeru, pozivajući se na najbolje čovjekove instinkte. Određuje i objašnjava nekoliko temeljnih načela bez kojih ni životinje ni ljudi ne bi mogli živjeti u društvima: ali onda se poziva na nešto superiornije od onoga kao što su ljubav, hrabrost, bratstvo, samopoštovanje, slaganje s vlastitim idealom. Čovjeku govori da, ako želi imati život u kojem sve njegove snage, fizičke, intelektualne i emocionalne, mogu pronaći puno utjelovljenje, mora jednom zauvijek napustiti ideju da je takav život dostižan na putu gazeći druge. (Kropotkin, 1922, str.22)

Kao već prije spomenuto karakteristika Kropotkinove etike je prije svega na jednostavan i human način približiti moralne koncepte drugima, tako da oni budu razumljivi i jasni. Nadalje, cilj mu je apelirati na ono dobro u ljudima, za što vjeruje da većina posjeduju i da su sposobni činiti i predstaviti moralnost kao koncept koji će biti općenito prihvaćen jednako od strane

pojedince kao i od strane ostalih. Kao općeprihvaćen moral, za Kropotkina bi se takav trebao provoditi bez prisile, to jest (Kropotkin, 1922) smatra da je po formi takav da ga drugi ljudi prepoznaju kao istinski način ophođenja i djelovanja te kako je ujedno intrinzično dobro provoditi ga te i zbog posljedica koje sa sobom nosi takvo ponašanje i djelovanje u skladu s moralom.

Ali čak ni tada prava etika ne propisuje kruta pravila ponašanja, jer je pojedinac sam taj koji mora odvagati relativnu vrijednost različitih motiva koji ga pogađaju tj. Što je ispravno, a što ne. (...) Pa ipak, glavna svrha etike nije savjetovati ljude zasebno. Radije je postaviti pred njih, kao cjelinu, višu svrhu, ideal koji bi ih, bolje od bilo kojeg savjeta, natjerao da instinktivno djeluju u pravom smjeru. Baš kao što je cilj mentalnog treninga naviknuti nas da gotovo nesvjesno izvodimo ogroman broj mentalnih operacija, tako je i cilj etike stvoriti takvo ozračje u društvu koje bi proizvelo veliki broj, posve impulzivno, onih radnji koje najbolje vode dobrobiti svih i najpotpunijoj sreći svakog zasebnog bića. (Kropotkin, 1922, str.23)

2.2.6. Gradbeni elementi etičke teorije

Stvarajući etičku poziciju koja bi odgovarala svim ljudima se dakako na prvi pogled čini nemogućim, no na ono što Kropotkin cilja je ustvari već spomenuti trajni instinkt uzajamnog pomaganja, za kojeg on (Kropotkin, 1922) smatra kako ga evolutivnim razvojem svatko od nas posjeduje. Zbog toga njegova ideja o univerzalnom moralu, koji stoji iznad zakonodavnih institucija, zakona, struktura društva nije toliko nezamisliva, pošto se ne može tek tako negirati i odbaciti ideja kako je uzajamno pomaganje bio ne-bitan faktor u razvoju čovječanstva u najširem smislu, bilo na individualnoj ili društvenoj razini. U daljnjem dijelu Kropotkin daje određenu shemu njegove teorije, to jest na koji način uopće kod čovjeka dolazi do uspostave moralnih okvira, vrijednosti i zakona. (Kropotkin, 1922) Smatrajući društvenost i uzajamno pomaganje jednim od ključnih instinkta za preživljavanje i progres u prirodi, polazi upravo od njih i rasčlanjuje daljnji tok prema kompleksnijim konceptima.

Ono što nam je sada potrebno jest nova koncepcija morala, — u njezinim temeljnim načelima, koja moraju biti dovoljna da uliju novi život u našu civilizaciju, i u njezinim primjenama, koje moraju biti oslobođene i ostataka transcendentnog mišljenja, kao i iz uskih koncepcija filistarskog utilitarizma. (...) Važnost društvenosti, uzajamne pomoći, u evoluciji životinjskog svijeta i ljudske povijesti može se uzeti, (...) kao

pozitivno utemeljena znanstvena istina, oslobođena sve hipotetske pretpostavke..
(Kropotkin, 1922, str.25)

Ti kompleksniji koncepti su za njega osjećaj za pravdu i pravičnost. Zaista se čini jednostavnim, ali suštinski jest upravo tako da životom u zajednici i posjedovanjem ujedno instinkta za uzajamno pomaganje i svjesnosti za ostale ljude, moglo bi se reći i empatije prema drugima, da je moguć nastanak takvih koncepata. Bitno je doduše imati razvijeno međusobno poštivanje članova društva i osjećaja svjesnosti tih istih članova prema obvezama i suživotu u zajednici, što se postiže jednakošću članova društva u početku, kako bi svi bili svjesni svojih pozicija.

Sljedeće možemo također uzeti kao činjenicu kako uzajamna pomoć postaje ustaljeni običaj u ljudskoj zajednici, i da tako kažemo instinktivna, da vodi usporednom razvoju osjećaja za pravdu, uz njegovu nužnu pratnju osjećaja za pravdu i pravičnost i egalitarno samoograničenje. Ideja da su osobna prava svakog pojedinca jednako nepobitna kao i ostala prava svakog drugog pojedinca, raste proporcionalno kako klasne razlike onestaju; a ova misao postaje trenutna koncepcija kada su institucije date zajednice trajno promijenjene u tom smislu. (Kropotkin, 1922, str.25)

U ovom koraku Kropotkin ističe jednakost ljudi u društvu kao bitan faktor u daljnjem objašnjavanju te kako je taj dio veoma bitan kako bi se stvorio osjećaj za pravdu i pravičnost. Jednostavno je zamisliti kako društvo s razvijenim osjećajem za pravdu i pravičnost radi na tome da bar u određenim pozicijama članovi društva budu jednaki. Također Kropotkin ovdje ističe kako se brisanjem klasnih razlika zapravo stvara i egalitarnije društvo. Ovdje je vidljiv svakako njegov politički svjetonazor jer kao anarhist odbacuje ideju nametnutih klasnih razlika, koje postoje upravo radi nepravednih odnosa u društvu, a te razlike ne bi, po njemu, ni postojale, da su ljudi zaista jednaki u društvu, zamisliva je situacija da u takvom društvu ne bi bilo potrebe za prevlast nad drugima u najširem smislu. Dakle, Kropotkin ističe kako prakticiranjem instinkta uzajamne pomoći unutar društva i samom društvenosti između pripadnika društva, to isto društvo generalno stječe kompleksnije osjećaje za pravdu i pravičnost, pa time teži za uspostavljanjem jednakosti među članovima tog istog društva. Može se pretpostaviti kako tako uređeno društvo kod pojedinca generira, ugrubo govoreći, osjećaj sreće i zadovoljstva, pošto je na taj način minimalizirana međusobna borba članova društva

oko prevlasti jedni nad drugima jer uvelike osjećaj nezadovoljstva pojedinca proizlazi iz njegovog generalnog nezadovoljstva sa stanjem društva i njegovom pozicijom u tom istom društvu. Na taj način Kropotkin prikazuje korisnost njegove teorije, pošto već u drugom njenom shematskom koraku dokazuje kako ona generira odnose u društvu i zadovoljstvo tim odnosima, no ne treba zaboraviti, kako korisnost u ovom slučaju nije krajnji cilj ove teorije, ono je tako reći, dodatan plus cijeloj teoriji. Nadalje, ističe se kako u takvom društvu osoba stvara poveznicu između sebe i društva u kojem pripada i identificira se s tim društvom, iskazujući tako kako potrebe, želje, problemi i slični elementi društva postaju direktno povezani s pojedincem. Na taj način osiguran je zapravo boljitak za sve članove društva, pošto se očekuje u prethodna dva koraka, kako i ostali pojedinci osjećaju potrebu za identifikacijom, djelovanjem i pomaganjem, gradeći tako bolje društvo.

Određeni stupanj poistovjećivanja pojedinca s interesima skupine kojoj pripada nužno postoji od samog početka društvenog života, a očituje se i kod životinja najnižeg stupnja razvoja.. Ali u onoj mjeri u kojoj su odnosi jednakosti i pravednosti čvrsto uspostavljenih u ljudskoj zajednici, pripremljen je teren za daljnji i općenitiji razvoj profinjenijih odnosa, pod kojima čovjek tako dobro razumije i osjeća teret svog djelovanja u cjelini društva tako da se suzdržava od povrede drugih, čak iako će se zbog toga možda morati odreći zadovoljenja nekih vlastitih želja. Kada svoje osjećaje toliko potpuno identificira s osjećajima drugih, kada je spreman žrtvovati svoje moći za njihove dobiti bez očekivanja bilo čega zauzvrat.(Kropotkin, 1922, str.25)

Članovi takvih društva svjesni su, prema Kropotkinu, što znači predati se za dobrobit svih, ne očekujući ništa za nazad, pošto se pretpostavlja da u takvim društvima pojedinci upravo teže tom ponašanju i djelovanju te u takvom slučaju, ta vrsta djelovanja ne predstavlja nužnost, već se podrazumijeva kako treba ispravno djelovati za dobrobit ostalih, što stvara određenu recipročnost među članovima društva, pa se takvo ponašanje i nastavlja dalje. Za Kropotkina, upravo taj način ophođenja je završni korak u njegovoj shemi o elementima moralnosti te kako se moralnost manifestira i kao sustav vrijednosti izgrađuje.

Ti nesebični osjećaji i navike, koji se obično nazivaju pomalo netočnim imenima poput altruizam i samopožrtvovnost, jedini zaslužuju, po mom mišljenju, naziv morala. (...) Uzajamna pomoć — pravda — moral su stoga uzastopni koraci uzlazni niz, koji nam je otkriven proučavanjem životinjskog svijeta i čovjeka. Oni čine organsku nužnost koja u sebi nosi vlastito opravdanje, potvrđeno cjelokupnom evolucijom životinjskog

carstva, počevši od njegovih najranijih stadija, (u obliku kolonija najprimitivnijih organizama), i postupno se uzdižući do naše civilizacije. Ljudske zajednice. Slikovito govoreći, to je univerzalni zakon organske evolucije, i to je razlog zašto su osjećaj za uzajamnu pomoć, pravda i moralnost ukorijenjeni u ljudskom umu svom snagom urođenog instinkta — prvi instinkt, onaj za uzajamnu pomoć, očito najjači, dok je treći, razvijen kasnije od ostalih, nestabilan osjećaj i posjeduje najmanji imperativ od sva tri. (Kropotkin, 1922, str.25)

Predstavljajući na takav način gradbene elemente moralnosti vidljivo je koliko je jednostavna teorija Kropotkina, ali ujedno, kako on to naziva, njena organska nužnost, proizlazi iz jednog koraka u drugi i potkrepljujući ju sa primjerima iz stvarnog života ona postaje zaista bogata i uvjerljiva etička koncepcija. Suštinski po Kropotkinovom gledištu za ispravno moralno djelovanje, potrebno je slijediti te korake i na taj način društvo koje ispravno prakticira navedene aktivnosti, generira zadovoljstvo kod pojedinca. Kao već spomenuto, zanimljivo je kako u svojoj teoriji Kropotkin veže intrinzičnu dobrobit koju teorija nudi sa instrumentalnom dobrobiti i korisnosti, to jest, kako takva koncepcija pruža zadovoljstvo članova društva koje prakticira takvu teoriju. Tako izloženu, autor smatra da su iznesene činjenice dovoljno bliske i jasne svima. Nadalje, slijedi određena kritika izložene teorije i kako bi Kropotkinova teorija izgledala u praksi.

2.3. Kritika Kropotkinove teorije

Kao i svaka prethodna filozofska teorija tako i Kropotkinova etička teorija podložna je kritici i osvrtu. Prvenstveno, potrebno je priznati kako teorija koju je Kropotkin tako izložio u periodu u kojem je djelovao zaista predstavlja revolucionaran iskorak u domeni etike, pošto on u teoriji na interdisciplinarni način povezuje naizgled nespojive elemente, poput evolucijske biologije, antropologije i etike, pokušavajući dati svojoj teoriji potrebnu empirističku i znanstvenu vrijednost i pozadinu, kako bi ujedno imala, kako on to naziva, "organsku nužnost" kao znanstvena teorija te tako bila ujedno i generalno prihvaćena od strane većeg dijela zajednice, ne ograničavajući se mahom na političke istomišljenike koji su već prethodno bili upoznati s njegovim idejama i radom. U predgovoru djela *Etika: izvor i razvoj*, tako urednik navodi kako je i sam Kropotnik upravo zato pokušao obznaniti i formulirati drugima svoju teoriju, pošto sama ideja njegove teorije odista jednostavna i apelira na humanost i zdrav razum svih ljudi te

smatrajući kako je moralni relativizam pogrešna koncepcija morala, pozicija kojom se tvrdi kako ne postoje apsolutne moralne istine te kako se etički kodeksi i moralnost razlikuju ovisno o društvu, a da zapravo moralne istine zaista postoje i moguće je spoznati ih te tako stvoriti etičku koncepciju koja će biti univerzalna za sve. Stvarati etičku koncepciju tako bogatu, široku, ujedno i empiristički provjerljivu, a istovremeno jednostavnu, zaista nije lagan zadatak, stoga ni ne čudi činjenica kako je autor htio da mu to djelo postane posljednje djelo kojim će objediniti svoje bogato stvaralaštvo u priču koja bi vrijedila za sve. Pred Kraj svog života, točnije u jednim od posljednjih pisama upućenim svome uredniku iznosi svoje želje i htijenja:

U jednom od svojih posljednjih pisama (2. svibnja 1920.) kaže: “Nastavio sam svoj rad na moralnim pitanjima, jer smatram da je taj rad prijeko potreban. Znam da intelektualni pokreti ne stvaraju knjige i da je upravo obrnuto kako se treba manifestirati.” Ali isto tako znam da je za razjašnjavanje ideje potrebna pomoć knjige, knjige koja izražava osnove misli u njihovom potpunom obliku. A da bi se postavili temelji moralnosti, oslobođeni religije, i koji bi bili viši od religioznog morala...potrebno je imati pomoć razjašnjavajućih knjiga.” — „Potreba za takvim pojašnjenjem osjeća se posebno uporno sada, kada se ljudska misao bori između Nietzschea i Kanta... U svojim razgovorima sa mnom često je govorio: „Naravno, da nisam tako star, ne bih trošio vrijeme zbog knjigom o etici tijekom revolucije, ali bih, možete biti sigurni, aktivno sudjelovao u izgradnji novog života.” (Kropotkin, 1922, str.6)

Nažalost smrt autora spriječila ga je u pravom dovršavanju svojih misli te je tako ostao samo dio njegovog djela objavljen, koji u suštini sadrži generalnu ideju i objašnjenja moralnosti i ispravnog djelovanja te većim dijelom kronološko povijesni presjek raznih etičkih teorija i ideja. Autorov plan bio je dakako u drugom dijelu knjige predstaviti praktične načine kako bi moralnost i etička koncepcija te vrste naturalizma bila provedena. No imajući ispred sebe i ovo djelo, može se reći kako je i ono dovoljno za predstavljanje njegove koncepcije i ideje i s time evaluacije same ideje. Svoju svestranost kao gotovo renesansni ideal čovjeka, Kropotkin je uspio objediniti kroz svoju profesiju i stvaralaštvo baveći se kao geograf, prirodoslovac, antropolog, biolog i politički aktivist, kroz brojna istraživanja u najširem svojem smislu. Što se tiče originalnosti njegove ideje i djela, može se reći kako je njegov pokušaj predstavljanja etičke koncepcije kao takve, koja svoje uporište istovremeno ima u znanosti, a i u rezultatu njenog provođenja, zaista grandiozan, no bitno je napomenuti, što i on u djelu navodi, kako on nije zasigurno prva osoba koja povezuje te već spomenute različite koncepte. Uvelike se kroz djelo referira na rad Darwina te uzima njegove dobivene rezultate kao bazu za svoju teoriju,

pošto su kao znanstveno provjerljivi materijal istiniti i zaista je uvidio širu sliku koja se putem njegovih otkrića može predstaviti, proširujući tako svoju koncepciju i dajući opravdanja za vjerovanja koja se tamo iznose. Navodi nadalje druge teoretičare evolucije i filozofe koji na sličan način povezuju koncepte poput Jean Marie Guyaua i samog Darwina, (Kropotkin, 1922.) za kojega smatra kako je u esenciji imao slične koncepte koji se tiču teme izvora moralnosti kod čovjeka. Na nekoliko mjesta u svom djelu pak, sam autor ukazuje na to kako njegova ideja nije nešto revolucionarna i posebna, već da je produkt promatranja okoline i povezivanja koncepata iz raznih područja, no da tako izložena koncepcija predstavlja gotovo samoevidentnu činjenicu te da bi trebala svakome biti jasna i vidljiva, no time želeći također učvrstiti i pojačati svoju poziciju i argumente. Što se same forme djela tiče, ono ne predstavlja problem pri praćenju iznošenja ideja i nizanja koncepata koji se nastavljaju tako jedan na drugi te je bitno za napomenuti kako na jednostavan način autor iznosi svoje ideje koje tako predstavljene imaju koherentnost i zvučnost. Ono što valja napomenuti ovdje jest to što Kropotkin često u djelu pokušava gotovo identične ideje i koncepte predstaviti na drugačiji način i dobiva se osjećaj kako su već određene stvari bile na drugačiji način rečene i predstavljene. Također zaista ispada hrabro i inovativno pristupiti takvoj materiji sa, tada još relativno svježim, znanstvenim istraživanjima, dok su ostale znanstvene discipline, poput antropologije na primjer, iz kojih bi danas zasigurno moglo se izvući mnoštvo izvora i materijala za pisanju ovakvog sličnog djela, bile tek u svojim povojima i oslobođene ideološke obojanosti s početka stoljeća. Ideja koja se u djelu iznosi svakako ima svoje uporište što u empirističkom znanstvenom smislu, no manje tako ima u formalnom smislu kako su argumentacija i opravdanja za tvrdnje izložene. Zasigurno u današnje vrijeme ovo djelo ne bi uživalo status koje je uživalo s početka stoljeća, dijelom određenog pretpostavljanja određenih tvrdnji koje se tek trebaju dokazati, poput postojanja samog instinkta za međusobno pomaganje, što *prima facie*, ima određenu točnost i zvučnost, no učiniti golemi korak s pretpostavke na de facto iznošenje postojanja takvog "instinkta" danas ne bi takvom argumentacijom prolazilo ili pak tvrditi kako borba za prevlast, to jest međusobna borba životinjskih organizama, je isključivo ograničena na pripadnike različitih skupina, no ne i pripadnike istih skupina je nešto što je ipak neuvjerljivo, iako su sama ideja i motivacija jasni, no ipak tu na određen način Kropotkin generalizira činjenice. Možebitno je također kako je Kropotkin kroz svoja geografska istraživanja po surovim predjelima svijeta, se upravo susreo sa drugačijim setom pravila, u smislu kako su prirodni uvjeti na takvim područjima zaista suroviji te imajući to na umu životinjski organizmi, pa i zajednice koje su na nižem stupnju razvoja, koji obitavaju na tim istim područjima, zaista dokazuju veću dozu kooperacije između

članova zajednice, pošto im ne preostaje ostali načini za opstanak. S time ne želim negirati istinitost međusobne kooperacije, kao oruđa i elementa razvoja zajednica, pa tako i moralnih koncepata, već ukazati na to kako stupanj kooperacije može ovisiti o nametnutim prirodnim uvjetima. Bitno za napomenuti u kritici jest također kako je ugrubo zacrtana shema moralnosti kod čovjeka i njenih izvora, dakako prikazani su određeni gradbeni elementi (uzajamno pomaganje, pravda i pravičnost, te naposljetku solidarnost), no postavlja se pitanje jesu li oni dovoljni i tako nužni da tvore i objašnjavaju tako veliku i kompleksnu ideju kao što je moralnost kod čovjeka? Možda je upravo zato Kropotkin pokušao tako jednostavno prikazati svoju koncepciju, kako bi ona mogla biti dostupna širim masama, što dakako pokazuje stručnost u određenom polju, kada je moguće na jednostavan način obuhvatiti i objasniti kompleksne ideje i konstrukte. Ne umanjujući suštinu moguće ispravnosti njegove teorije, ovdje samo pak ističem način na koji se iznose tvrdnje. Bitno je dakle, ovo djelo gledati kroz širu sliku vremena u kojem je ono nastalo, u kojemu su znanstvena otkrića, metodika i način sastavljanja ideje u cjelinu tek bili u svojim gotovo počecima, imajući to na umu zapravo Kropotkinove ideje dobivaju zasluženu vrijednost, nažalost i dalje ne onu potpunu, pošto je često kao figura u evolucijskoj i etičkoj teoriji i dalje gotovo zanemaren, premda iznoseći zdravorazumske tvrdnje, s kojima bi se većina ljudi mogla složiti. Bitno za napomenuti je i činjenica pozivanja na ljudsku prirodu oko koje Kropotkin iznosi svoje ideje, no pitanje je možemo li u današnje vrijeme uopće pričati o pojmu ljudske prirode i kada ono nastaje ili prestaje, što ono podrazumijeva? Jer nakon nebrojeno puno godina, kada znamo i dalje što je esencijalno ljudska priroda i kada smo se "odaljili" od nje. Svakako to je nešto otvoreno za raspravu i ne treba se tek tako prelaziti preko tog pojma i uzimati ga zdravo za gotovo. Nadalje, zasigurno može se prigovoriti kako u djelu *Etika: izvor i razvoj*, Kropotkin ima tendencije i motivacije prenošenja svojih političkih stavova na etičku koncepciju, iako dijelom tvrdi kako je htio stvoriti samo univerzalnu etičku koncepciju za sve, bivajući egalitarist u tom pogledu. Navodeći kako besklasno društvo generira automatski osjećaj za pravdu i pravičnost, prima facie, se čini korektnim, no ovdje također radi veliki skok s činjenicama koje tek treba dokazati. Što dovodi do zapravo do toga koliko je realna njegova predstavljena etička koncepcija. Teško je za reći je li ijedna etička koncepcija od raznih filozofa apsolutno realna i u praktičnom smislu izvediva. Dakako, istraživanje takvih tema sigurno nije pri kraju i zaista se ima puno za nadodati, pošto eto i sam Kropotkin je tvrdio kako na raspolaganju imamo sve potrebne resurse i znanje za učiniti si život lakšim i da je po prvi puta u ljudskoj povijesti čovječanstvo doseglo točku u kojoj su sredstva za zadovoljenje njegovih potreba veća od samih potreba. (9) No, svjedoci smo kako definitivno tomu nije slučaj, uz sve, malo je za reći, nedaće, probleme i poteškoće

koje ovaj svijet nudi, može li jedna etička koncepcija promijeniti takvo stanje. Tako gledajući zaista ispostavlja se kako to nije moguće, no što ne znači kako ne treba apelirati na moralnu svijest čovjeka i pokušati stvarati novitete u području etike, pošto su nam oni očito potrebni. Kropotkin svojom teorijom je htio dokazati na kako zapravo jednostavnim principima djeluje prirodni svijet i kako su vrlo vjerojatne prve ljudske zajednice i društva djelovale, ne-hijerarhijski, usmjerena na boljitak svih članova, identificirajući svoje ja sa zajednicom u kojoj živi, poštujući moralne zakone koji nisu bili nužno iskazani, već se kroz suživot znalo što je ispravno, a što pogrešno za zajednicu (ugrubo govoreći) i slično. Evolucija teško može ići u regresivnom smjeru, pogotovo za veliki broj ljudi i za cjelokupno društvo, a pogotovo se s time ne može obuhvatiti tehnološki napredak, strukture društva i životne navike, tako da radikalnu promjenu iz korijena društva, na način kako ga je Kropotkin takvog vidio, vrlo vjerojatno nećemo doživjeti, pošto je u realnom i izvedivom smislu na velikoj razini, to gotovo nemoguće. Također, takve koncepcije, možda ipak sve više i više pripadaju, priči s početka 20. stoljeća, gdje su velike ideje (bile one dobre ili loše) se činile izvedivima, dok u današnje vrijeme se upravo zbog posljedica takvih ideja one čine manje poželjnima i izvedivima. Izuzetno je ipak bitno za naglasiti kako je Kropotkin, unatoč brojnim kritikama iznesenih u ostalim filozofskim raspravama, i dalje velika figura kojoj bi trebalo pokloniti zasluženu pažnju, ako ne zbog teorija iznesenih, bar zbog hrabrosti na vjerovanju u humanost i dobroćudnost ljudi i nastojanju prikazati jednostavnima principe na kojima počiva društvo i ako se nešto može izvući iz kao validan argument njegove teorije, to je kako uzajamno pomaganje zasigurno je jedan od pokretača razvoj i da međusobnom sukobu zaista prethodi kooperacija.

3. Zaključak

Iz ovoga završnoga rada može se zaključiti kako je P. Kropotkin bio svestran znanstvenik koji se bavio interdisciplinarnim radom u gotovo počecima suvremenog znanstvenog napretka. Vidljivo je kako je na osebujan način težio predstaviti svoju teoriju, pazeći da pritom bude jednostavna i razumljiva svima. Te kako je na izuzetno human način pokušao ukazati na kvalitete ljudske vrste. Iz kritike njegova djela *Etika: podrijetlo i razvoj* može se uvidjeti kako je motivacija za objavljivanje takvog djela bila i više nego dobro došla, no kako ipak određeni dijelovi njega danas moraju uzeti s rezervom, pošto ne odgovaraju današnjim standardima analitičkog istraživanja.

4. Popis literature

Kropotkin, P. (1922.) *Ethics: Origin and Development*. London, Calcutta, and Sydney: LTD. George G. Harrap and Co

Kropotkin P. (1902) *Mutual Aid: A Factor of Evolution* New York: McClure Phillips & Co.

Padovan, Dario. (2019). Social Morals and Ethics of Nature: from Peter Kropotkin to Murray Bookchin. *Democracy & Nature*. (1999). 485-500.

5.Sažetak

Tema ovoga završnoga rada je prikaz, osvrt i kritika naturalističke pozicije P. Kropotkina. Kroz ovaj rad naglašeno je koji su motivi bili za izradu Kropotkinova interdisciplinarnog rada te je objašnjeno kako je ono odgovaralo duhu vremena doba u kojem je nastalo. Osvrtom i kritikom njegove teorije, pokazano je koji su njeni mogući nedostaci u današnjim okvirima, no i jednako tako koliko je takav rad bio prijeko potreban kao posljednje njegovo djelo s kojim je trebao okruniti svoje stvaralaštvo. Kroz interpretaciju njegove teorije, korišteni su njegovi tekstovi i naglašeno je kako su argumenti za dokazivanje njegove teorije tekli te kako se time teorija s njenom formom i sadržajem gradila.